

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.226(477)

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: АНАЛІЗ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

Н. Довгань-Бочкова

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна,
e-mail: talya-lya@ukr.net*

Встановлено, що насильством є умисний вплив на тіло чи психіку людини з метою заподіяти шкоду її життю, здоров'ю або обмежити чи позбавити її свободи (в тому числі свободи волевиявлення).

Зроблено висновок, що вплив на психіку людини з метою заподіяти шкоду її життю, здоров'ю чи свободі, що спричинило чи могло спричинити таку шкоду, потрібно називати насильством. Проте не треба від такого насильства захищати лише обмежене коло осіб, які названі як потенційні потерпілі в ст. 1261 КК України. Такого захисту потребує будь-яка людина.

Зазначено, що, якщо так звані «правопорушення економічного характеру» вчиняють не шляхом впливу на тіло чи психіку особи і не з метою заподіяти шкоди життю, здоров'ю чи свободі, то очевидно, що не може йтися про насильство, навіть якщо ми назвемо його «економічне».

Встановлено, що «погіршення якості життя» та «емоційна залежність» не можуть бути ознаками злочину, оскільки є настільки невизначеними і широкими за змістом, що охоплюють і ситуації, які не можуть і не повинні бути предметом кримінально-правового регулювання.

Вказано на потребу змінити формулювання об'єктивної сторони складу злочину «домашнє насильство».

Ключові слова: подружжя, вплив, тілесні ушкодження, психіка, емоційна залежність.

6 грудня 2017 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», яким, зокрема, доповнила КК України ст. 1261 «Домашнє насильство». Вказаний закон набере чинності через рік від моменту його опублікування.

Оскільки склад злочину «домашнє насильство» є новим для кримінального права, в зв'язку з чим у науці кримінального права відсутні публікації з цього питання, а також містить нові, невідомі чинному КК України, поняття, дослідження об'єктивної сторони цього складу злочину є більш ніж актуальним.

Мета цієї публікації – з'ясувати зміст ознак об'єктивної сторони складу злочину «домашнє насильство» та визначити доцільність доповнення КК України ст. 1261.

Перш ніж перейти до аналізу ознак об'єктивної сторони домашнього насильства, потрібно розглянути ознаки насильства як поняття, що є структурним елементом поняття «домашнє насильство». Незважаючи на те, що насильство як діяння чи спосіб вчинення злочину, відоме кримінальному праву споконвіків, дискусії стосовно визначення його ознак триває до сьогодні. Не вдаючись в усі деталі цієї багатогранної дискусії вважаємо за доцільне зупинитися на таких моментах.

По-перше, насильство – це вплив. З таким твердженням погоджується більшість науковців, а також зокрема і як вплив визначає насильство Великий тлумачний словник української мови [1, с. 735]. Відповідно до цього ж словника вплив – це дія, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета [1, с. 205]. Під впливом ми розуміємо застосування до людини чинників навколишнього середовища (механічних, фізичних, хімічних, біологічних, психічних і т. д.) на шкоду її життю, здоров'ю (у тому числі психічному) або свободі (у тому числі свободі волевиявлення). Не всі науковці погоджуються з тим, що насильство може полягати у впливі на психіку людини. Як зазначила Л. Наконечна, психіка хоча і становить одну з важливих функцій людського організму, проте не є фізіологічною. Особливий характер психічної сфери дає підстави вважати, що предметом насильства психіка бути не може. Вона – є предметом психічного впливу [6, с. 61]. Важко погодитися з таким твердженням, зважаючи на те, що в більшості випадків застосування насильства, воно спрямоване одночасно як на тіло потерпілого, так і на його психіку. Крім того, Л. Наконечна у своїй дефініції поняття насильства вказує, що воно спричиняє чи може спричинити фізичну та (або) психічну шкоду людині [6, с. 61]. Складно уявити собі ситуацію заподіяння психічної шкоди без впливу на психіку людини. Крім того, як правильно зазначає Л. Сердюк, зважаючи на органічний взаємозв'язок, що існує між організмом людини і її психікою, варто зауважити, що фізичне насильство завжди супроводжується травмами психічного характеру (за винятком випадків, коли фізичну травму заподіюють людині, що перебуває в непритомному стані, наприклад, під наркозом). Отже, фізичне насильство само по собі є своєрідним джерелом інформації, що травмує психіку [9, с. 23].

Тож, коли ми говоримо про вплив як ознаку насильства, маємо на увазі вплив як на тіло, так і на психіку людини. Крім того, впливаючи на тіло чи на психіку потерпілого, винний в окремих випадках може впливати і на свободу потерпілого. Ідеться як про фізичну свободу (яка страждає при викраденні, позбавленні волі, зв'язуванні тощо), так і про свободу волевиявлення (яка страждає при примушуванні потерпілого до вчинення чи невчинення певних дій, вигідних для винного). Можливі і випадки впливу на свободу потерпілого без безпосереднього впливу на його тіло (наприклад, замикання в приміщенні, в яке потерпілий зайшов добровільно). Варто зауважити, що насильство може посягати не лише на фізичну свободу людини, але і на свободу її волевиявлення. У тлумачних словниках української мови, зазначено, що воля (свобода) – це одна із функцій людської психіки, яка полягає насамперед у владі над собою, керуванні своїми діями й свідомому регулюванні своєї поведінки [8, с. 516–517]. Особиста воля – це можливість людини реалізовувати своє право робити те, що вона забажає та діяти так як вона хоче, але в межах дозволеного законом і не порушуючи при цьому права та свободи інших осіб [12, с. 92]. Отже, коли винний умисно придушує, ламає волю потерпілого, він негативно впливає на психіку потерпілого, заподіюючи шкоду його психічному здоров'ю, що є ознакою насильства.

По-друге, наслідками насильства в кримінальному праві прийнято вважати, зокрема, заподіяння шкоди життю та здоров'ю потерпілого. Крім того, наслідком насильства може бути обмеження чи позбавлення потерпілого свободи. Шкода життю людини полягає в заподіянні смерті. До шкоди здоров'ю, вважаємо, доцільно відносити біль, тілесні ушкодження, а також заподіяння шкоди психіці (психічну шкоду).

Великий тлумачний словник визначає біль як відчуття фізичного страждання; // своєрідний психофізіологічний стан людини, який проявляється в непритомному,

гнітючому, інколи нестерпному відчутті [1, с. 81]. Віднесення болю до фізичного страждання є суперечливим. І якщо раніше біль називали ознакою фізичного насильства, з часом все більшого поширення в юридичній літературі набуває думка, що біль – це шкода психічна [3, с. 38]. Так, О. Гуртовенко, погоджуючись, що біль завдає шкоди і фізичному здоров'ю людини, зазначає, що в цілому біль як такий (незалежно від того, чи був він наслідком пошкодження тканин, іншого впливу на тканини або наслідком уявного пошкодження тканин чи іншого впливу на них) необхідно визнати психічним актом (психічним станом), який є психічною шкодою [4, с. 98–99].

Чинний КК тілесні ушкодження поділяє на легкі, середньої тяжкості і тяжкі. Ознаки тілесних ушкоджень визначають відповідними статтями КК України, а їх зміст тлумачать Правилами судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених Наказом МОЗ від 17 січня 1995 року № 6. Незважаючи на те, що тілесні ушкодження традиційно відносять до так званого «фізичного насильства», на нашу думку, деякі ознаки, наприклад, тяжкого тілесного ушкодження є яскраво вираженою психічною шкодою. Зокрема, переривання вагітності, непоправне знівечення обличчя віднесені до тяжкого тілесного ушкодження у зв'язку з тяжкою психічною травмою, яку заподіюють такі ушкодження.

Варто зазначити, що насильство не завжди характеризується спричиненням реальної шкоди потерпілому. Іноді насильство не заподіює фактичної шкоди життю чи здоров'ю людини, проте створює реальну загрозу заподіяння такої шкоди.

По-третє, важливою, на нашу думку, ознакою насильства як поняття потрібно визнавати умисність та спеціальну мету. Варто зазначити, що з об'єктивного погляду насильство і заподіяння шкоди життю чи здоров'ю людей не відрізняється, проте, вважаємо, що в кримінальному праві, а отже і в Кримінальному кодексі, термін «насильство» потрібно вживати для позначення умисного заподіяння шкоди життю, здоров'ю чи свободі потерпілого. До того ж, якщо проаналізувати норми Кримінального кодексу, в яких насильство постає способом вчинення злочину, то ми побачимо, що йдеться про умисні злочини.

Більше того, оскільки, зважаючи на викладені вище аргументи, ми вважаємо за необхідне до насильства відносити вплив як на тіло, так і на психіку людини, що заподіює чи може заподіяти шкоду життю, здоров'ю (в тому числі психічному) чи свободі потерпілого, виникає потреба розмежувати насильство з іншими випадками заподіяння шкоди потерпілому. Будь-які злочини, у яких потерпілим є людина, негативно впливають на її психіку, заподіюючи шкоду психічному здоров'ю. Наприклад, крадіжка, посягаючи на право власності, може спричинити психічні страждання потерпілому.

Тому, на нашу думку, такою розмежувальною ознакою повинна бути мета. Деякі вчені вже згадували мету як ознаку насильства. Так, В. Гришук насильство визначає як умисний фізичний чи психічний вплив однієї особи на іншу, проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду, або містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою [2, с. 412]. Вважаємо, що якщо ознакою насильства назвати злочинну мету, то воно невиправдано розширять зміст поняття насильства. Видається, що насильством можна називати лише такі випадки впливу на тіло чи психіку людини, які вчиняють з метою заподіяння шкоди її життю, здоров'ю чи свободі. При чому, ще раз звертаємо увагу, що мета тут мається на увазі не як ознака суб'єктивної сторони складу злочину, а як ознака поняття «насильство».

Отже, пропонуємо в кримінальному праві насильством називати умисний вплив на тіло чи психіку людини з метою заподіяти шкоду її життю чи здоров'ю або обмежити чи позбавити її свободи, що заподіяв чи міг заподіяти таку шкоду.

З'ясувавши, що саме ми розуміємо під насильством, переходимо до з'ясування змісту ознак об'єктивної сторони складу злочину «домашнє насильство». Стаття 1261 КК України передбачає відповідальність за умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близькій відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

У цій статті аналізуватимемо лише ознаки об'єктивної сторони складу злочину «домашнє насильство». Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 1261 КК України складається з діяння – систематичного вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства, наслідків у вигляді фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи та причинового зв'язку між діянням та наслідками.

Передусім розглянемо таку ознаку, як систематичність. Вона згадується в складі злочину доведення до самогубства. Одним зі способів доведення до самогубства може бути систематичне приниження людської гідності. Пленум Верховного Суду України у п. 28 своєї Постанови № 2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я особи» роз'яснює, що систематичним приниженням людської гідності доцільно вважати тривале принизливе ставлення до потерпілого (постійні образи, глуmlinня над ним). Приблизно таке ж визначення знаходимо у науковців – постійне тривале цинічне принизливе ставлення до потерпілого... [5, с. 7]. Як бачимо, в цих визначеннях не вказано скільки разів потрібно вчинити діяння, щоб його можна було визнати систематичним. Натомість у науково-практичному коментарі до Кримінального кодексу знаходимо роз'яснення, відповідно до якого систематичним приниженням людської гідності потрібно вважати багаторазові (три і більше рази) образи... [7, с. 302]. Отже, як бачимо, систематичність як ознака домашнього насильства (ст. 1261 КК України) полягає в багаторазовому, тривалому вчиненні діянь, передбачених диспозицією цієї статті, і, мабуть, варто погодитися з тим, що про систематичність потрібно говорити, якщо діяння вчинено, хоча б утретє.

Далі потрібно з'ясувати, який зміст заклав законодавець у поняття фізичного, психологічного та економічного насильства. У КК України немає визначення цих понять, тому шукаємо їх тлумачення в інших законодавчих актах. У ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року знаходимо визначення фізичного, психологічного та економічного насильства.

Розпочнемо з фізичного насильства. Відповідно до вказаного закону, фізичне насильство – це форма домашнього насильства, що охоплює ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру. Тут варто зауважити, що домашнє насильство може бути визнаним не лише злочином, а й адміністративним правопорушенням. Адміністративна відповідальність за домашнє насильство з'явилася ще 15 травня 2003 року, коли КУпАП було доповнено ст. 1732, яка передбачала адміністративну відповідальність за вчинення насильства в сім'ї, тобто умисне вчинення будь-яких дій фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування фізичного

насильства, що не завдало фізичного болю і не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого. Після цього тричі було внесено зміни до цієї статті, які стосувалися посилення відповідальності за це правопорушення.

7 грудня 2017 року ст. 1732 КУпАП викладено в новій редакції. Згідно з чинною редакцією «вчинення насильства в сім'ї» замінено на «домашнє насильство», з'явилася вказівка на те, що домашнє насильство можливе й у формі бездіяльності, а також вилучено вказівку на те, що насильство не повинно завдавати фізичного болю. Крім того, змін зазнала санкція статті. Серед альтернативних видів адміністративних стягнень знову з'явився штраф, який було вилучено Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо врегулювання питання відповідальності за вчинення насильства в сім'ї» від 12.02.2015 року.

Отже, встановлюючи зміст поняття «фізичне насильство» як ознаки злочину, передбаченого ст. 1261 КК України, нам потрібно враховувати існування ст. 1732 КУпАП, яка передбачає адміністративну відповідальність за застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень. Проте, застосування насильства, що завдало фізичного болю і не спричинило тілесних ушкоджень, залежно від конкретних обставин справи повинно кваліфікуватися за ст. 126 або ст. 127 КК України. Адже відповідно до п. 2 ст. 9 КУпАП адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачена цим Кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не зумовлюють кримінальної відповідальності відповідно до закону. Тому не зрозуміло, яке насильство повинно визнаватися ознакою адміністративного правопорушення? Вважаємо, що застосування насильства в принципі не може бути адміністративним правопорушенням, оскільки, зважаючи на важливість об'єкта, на який посягає насильство, воно завжди становить суспільну небезпеку, притаманну злочинам. Аргументом на користь цієї позиції можуть бути роз'яснення, подані в постанові Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 року № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство», з яких можна зробити висновок, що навіть хуліганство, не може бути дрібним, а отже і адміністративним правопорушенням, коли воно поєднується з насильством. То чому ж законодавець виділяє умовно кажучи «дрібне насильство»?!

Повертаючись до фізичного насильства як ознаки складу злочину «домашнє насильство», варто зауважити, що за ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру, уже передбачена кримінальна відповідальність і в цій частині ст. 1261 КК України перебуватиме в конкуренції з іншими статтями цього кодексу, що уже передбачають відповідальність за вказані діяння.

Наступним діянням, у якому може полягати «домашнє насильство», є насильство психологічне. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року психологічне насильство – це форма домашнього насильства, що охоплює словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання

за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

Стосовно психологічного насильства, то варто зауважити, що законодавець вжив нове для Кримінального кодексу України поняття – «психологічне насильство». У КК можна знайти поняття «психічне насильство», яке вживається лише один раз для позначення способу перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180 КК України). Великий тлумачний словник української мови роз'яснює, що психологічний – це 1. Стос. до психології. 2. Пов'язаний з психічною діяльністю людини. // Який бере в основу знання психології людини, її внутрішнього світу. 3. Побудований на глибокому змалюванні психології персонажів (про літературний твір). А психічний – це 1. Прикметник до психіка. // Який стосується психіки. // Пов'язаний з внутрішнім світом людини, її настроєм почуттями тощо; душевний // Пов'язаний із порушенням психіки [1, с. 1193]. Проаналізувавши визначення психологічного насильства, подане в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року, можна зробити висновок, що йдеться про заподіяння шкоди психічному здоров'ю особи, через вплив на психіку потерпілого образами, погрозами, приниженнями тощо. Тому, на нашу думку, поняття «психічне насильство» звучить доречніше, ніж «психологічне».

Стосовно змісту психологічного насильства (елементу складу злочину «домашнє насильство»), варто зазначити, що, оскільки КК України передбачає кримінальну відповідальність лише за погрозу вбивством, як самостійний злочин, то відповідальність за образи та усі погрози (крім погрози вбивством) мала би настати за ст. 1732 КУпАП. Проте, на нашу думку, умисний вплив на психіку, вчинений з метою заподіяти шкоду здоров'ю потерпілого, що спричинив чи міг спричинити таку шкоду, не можна віднести до адміністративного правопорушення. Як і у випадку з фізичним насильством, вважаємо здоров'я особи (фізичне чи психічне) за надто цінним об'єктом, щоб віддавати його під охорону КУпАП. Отже, видається, що за ст. 1732 КУпАП може наставати відповідальність лише за незначний вплив на психіку потерпілого, що не спричинив і не міг спричинити шкоди її здоров'ю.

Якщо проаналізувати прояви психологічного насильства (словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи) та можливі наслідки такого насильства (побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи), наведені у визначенні психологічного насильства, то ми побачимо, що все зводиться до негативного впливу на психіку потерпілого, що заподіяв йому психічну шкоду. Так само лаконічно написано і в ст. 33 «Психологічне насильство» Конвенції Ради Європи Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству (Стамбульська Конвенція) від 11 травня 2011 року: сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб умисну поведінку, яка призводить до тяжкого порушення психічної цілісності шляхом примушування або погроз, було криміналізовано. Незважаючи на коротке формулювання така норма є достатньо широкою за змістом, щоб захистити психічне здоров'я особи.

Окремо хотілося би зупинитися на такому прояві психологічного насильства, як контроль у репродуктивній сфері. Якщо такий контроль проявився у примушуванні до абортів, то після набуття чинності Законом від 6 грудня 2017 року. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими яви-

щами», вказане діяння буде кваліфікуватися за ч. 2 ст. 134 КК України. Вважаємо доповнення КК України нормою про кримінальну відповідальність за примушування до абортів чи стерилізації кроком уперед. Проте, на нашу думку, варто би було конкретизувати спосіб такого примушування. Адже, якщо, наприклад, чоловік, не бажаючи, щоб жінка народжувала йому дитину, погрожує в разі відмови від абортів розірвати стосунки з жінкою, то незважаючи на всю аморальність такої поведінки, вона не повинна визнаватися злочинною, оскільки, на нашу думку, не досягає ступеня суспільної небезпеки, характерної для злочинів. Так, само як і не повинно регулюватися кримінальним правом та визнаватися злочином небажання чоловіка чи жінки продовжувати рід і використання з цією метою протизаплідних засобів чи вимагання використання таких засобів від партнера, хоча це і є контролем у репродуктивній сфері і може призвести до психологічних страждань другого партнера, який мріє про дітей. Окрім того, Стамбульська Конвенція не вимагає криміналізації контролю в репродуктивній сфері, якщо це не стосується примусового абортів чи стерилізації.

Отже, вважаємо, що вплив на психіку людини з метою заподіяти шкоду її життю, здоров'ю чи свободі, що спричинило чи могло спричинити таку шкоду, потрібно називати насильством. Проте не варто від такого насильства захищати лише обмежене коло осіб, які названі як потенційні потерпілі в ст. 1261 КК України. Такого захисту потребує будь-яка людина. Якщо уявити ситуацію, коли особа з мотивів особистої неприязні, просто, щоб помучити когось, погрожує покалічити його дитину, робить це систематично, завдаючи шкоду здоров'ю потерпілої особи (причому, цілком реально, що не лише психічному, адже на фоні постійного стресу розвиваються цілком реальні серйозні хвороби), як КК може захистити таку особу?

Стосовно такого невідомого досі Кримінальному кодексу України виду насильства, як економічне, то дійсно в п. б ст. 3 Конвенції у визначенні домашнього насильства серед інших ідеться і про економічне насильство. Проте в главі V Матеріальне право, в якій власне і описано, які прояви насильства повинні бути криміналізовані сторонами, про економічне насильство навіть не згадується. Тому постає питання, чи була, в принципі, потреба вводити нове для КК України поняття насильства?!

Що ж український законодавець розуміє під економічним насильством? Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року, економічне насильство – це форма домашнього насильства, що охоплює умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Вважаємо, що незважаючи на протиправність вищезазначених дій, якщо вони вчиняються не шляхом впливу на тіло чи психіку особи і не з метою заподіяти шкоду життю, здоров'ю чи свободі, то очевидно, що не може йтися про насильство, навіть якщо ми назвемо його «економічним». Якщо потерпілого позбавляють житла, їжі, одягу тощо, щоб заподіяти йому страждань, то це насильство. Якщо ж з корисливою чи іншою метою, то це злочин проти власності або інший злочин, передбачений КК України, а не насильство. За таким же принципом треба розглядати й інші прояви так званого «економічного насильства». І тоді відпаде потреба вводити до КК України новий вид насильства.

Домашнє насильство є злочином з матеріальним складом і вважається закінченим з моменту настання наслідків у вигляді фізичних або психологічних страждань, роз-

ладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. Розлад здоров'я, втрата працездатності, фізичні та психічні (чи, як вказано у ст. 1261 КК України, психологічні) страждання є ознаками насильства і тому встановлення їх змісту не становитиме особливих проблем для правозастосовців. Хотілося би детальніше зупинитися на таких наслідках домашнього насильства, як емоційна залежність та погіршення якості життя потерпілої особи.

Емоційна залежність – поняття для кримінального права невідоме. Дослідивши публікації психологів та психотерапевтів, дізнаємося, що емоційна залежність належить до хворобливих станів психіки. Психологи визначають емоційну залежність як залежність від відносин з іншою людиною і вказують, що її буває важко розпізнати, оскільки її часто плутають зі сильними любовними почуттями [10]. Пояснюючи, що таке емоційна залежність, спеціалісти часто використовують такі звороти, як «чорна ненаповнююча діра в душі», неможливість вибору у відносинах, нестерпний страх самотності, який трохи вщухає, коли поряд важлива людина, але повністю не зникає і т. д. [11].

Ознаки, за якими можна розпізнати емоційну залежність:

- Щастя можливе лише за наявності відносин та іншої людини, яка любить і яка поряд;
- Кохання, дружба неможливі без повного розчинення один в одному, без повної віддачі життя в розпорядження іншої людини;
- Відносини стають руйнівними, супроводжуються сильними ревностями, чисельними важкими конфліктами, постійною загрозою розриву, проте до справжнього, остаточного розриву так і не доходить;
- У відносинах важко, а без них неможливо;
- Відсутність відносин, об'єкта кохання/прив'язаності чи думка про відсутність спричиняє сильний біль, страх, депресію, відчай;
- Відносини неможливо розірвати самостійно: «Поки він не піде від мене сам, ми не зможемо розлучитися» [10].

Що стосується причин виникнення емоційної залежності, то, на думку психологів, вона бере початок ще з глибокого дитинства, з відсутності достатньої і належної материнської чи батьківської уваги [11].

Причини емоційної залежності пов'язані з психологічною травмою ігнорування, відчуження чи іншого виду зв'язку з батьками, за якого був грубо порушений чи відсутній емоційний контакт. Із цього закладеного страху відторгнення формуються два типи залежності – або уникнення зайвого зближення і відкритості або бажання максимального зближення з розчиненням власної особистості на користь інтересів партнера. Деякі риси співзалежності закладають в особистість суспільство та релігія, у яких культивується ідея про те, що потрібно бути зручним, слухняним, правильним і тоді тебе любитимуть та захищатимуть [13].

Отже, бачимо, що емоційна залежність – це серйозна проблема для психіки людини, причина якої криється ще в ранньому дитинстві і найчастіше, емоційно залежна особа сама буде такі відносини, у яких вона стає емоційно залежною. Проте, якою б згубною не була проблема емоційної залежності для людини, вона не може і не повинна вирішуватися за допомогою норм кримінального права.

Ще одним із наслідків домашнього насильства законодавець називає погіршення якості життя потерпілого.

Всесвітня організація охорони здоров'я визначає якість життя як сприйняття людьми свого положення в житті залежно від культурних особливостей і системи цінностей та у зв'язку з їхніми цілями, очікуваннями, стандартами, турботами. Також вона пропонує оцінювати якість життя за параметрами:

- фізичні: енергійність, втома, фізичний дискомфорт, сон і відпочинок;
- психологічні: самооцінка, концентрація, позитивні емоції, негативні переживання, мислення;
- ступінь незалежності: повсякденна активність, працездатність, залежність від ліків і лікування;
- життя в суспільстві: повсякденна активність, соціальні зв'язки, дружні зв'язки, суспільна значущість, професіоналізм;
- навколишнє середовище: житло та побут, безпека, дозвілля, доступність інформації, екологія (клімат, забрудненість, густонаселеність);
- духовність і особисті переконання.

Як бачимо поняття якості життя охоплює показники, які стосуються як фізичного, психологічного, так і матеріального благополуччя людини. Не заперечуючи надзвичайну важливість матеріального благополуччя для людини, вважаємо, що погіршення матеріального стану людини не може визнаватися ознакою (наслідком) насильства. Погіршення якості життя, на нашу думку, можна визнавати наслідком насильства, якщо воно полягатиме в заподіянні шкоди здоров'ю (в тому числі психічному) чи свободи людини (у тому числі свободи волевиявлення).

Отже, вважаємо, що «погіршення якості життя» та «емоційна залежність» не можуть бути ознаками злочину, оскільки є настільки невизначеними і широкими за змістом, що охоплюють і ситуації, які не можуть і не повинні бути предметом кримінально-правового регулювання.

Підтримуючи і схвалюючи загалом прагнення законодавця боротися з домашнім насильством, вважаємо норму, закріплену в ст. 1261 КК України невдалою і непридатною для застосування на практиці. Використовуючи правила логіки робимо висновок, що насильство, як ознака об'єктивної сторони складу злочину «домашнє насильство», повинно за змістом збігатися з поняттям насильства, що є ознакою об'єктивної сторони інших складів злочинів. Вказівка на те, що таке насильство є «домашнім» уточнює потерпілого – одного з подружжя чи колишнього подружжя або іншу особу, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близькій відносинах, проте не може міняти змісту поняття насильства, яке застосовує законодавець в інших складах злочинів. Залучивши в зміст поняття домашнє насильство діяння, які не визнають насильством в інших складах злочинів, законодавець порушив як правила логіки, так і принцип точності та уніфікованості законодавчої термінології. Як правильно зазначено в п. 12 Методичних рекомендацій щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки, схвалених постановою колегії Міністерства юстиції від 21 листопада 2000 року № 41, особливу увагу необхідно звертати на точність термінології. Визначення термінів має відповідати тому змісту, який у нього вкладають літературознавці, вчені та юристи, і має бути уніфікованим по всьому тексту закону.

Отже, якщо законодавець вважає, що наявних у КК України чинних норм, а також норм, якими планується доповнити КК, коли набуде чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» не достатньо, щоб виконати свої зобов'язання у зв'язку з ратифікацією вказаної Конвенції і є потреба доповнити КК України ст. 1261 «Домашнє насильство», то, на нашу думку, потрібно змінити формулювання об'єктивної сторони цього складу злочину.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.

2. *Гришук В. К.* Вибрані наукові праці. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 824 с.
3. *Гришук О.* До проблеми визначення психічного стану особи у випадку заподіяння їй моральної шкоди [Текст] // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2001. Вип. 36. С. 36–39.
4. *Гуртовенко О. Л.* Психічне насильство у кримінальному праві України [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2008. 250 с.
5. *Гусак О. А.* Кримінально-правова характеристика доведення до самогубства [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2014. 22 с.
6. *Наконежна Л. А.* Насильство як наскрізне кримінально-правове поняття [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2016. 210 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., перероб. та доп. Київ: Юридична думка, 2012. 1316 с.
8. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах / укладачі: В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. Київ: «Аконіт», 1998. Т. 1. 926 с.
9. *Сердюк Л. В.* Насилие: криминологическое и уголовно-правовое исследование. / под ред. заслуженного деятеля науки РФ, д. ю. н., проф. Щербы С. П. Москва: ООО Издательство «Юллитинформ», 2002. 384 с.
10. *Султанова Е.* Эмоциональная зависимость от другого человека. URL: <https://psynavigator.ru/blogi-psiologov/49>. – Назвие с екрана.
11. *Штефан Е.* Про емоциональную зависимость. URL: <https://gestaltclub.com/articles-psihoterapia/7891-pro-emocionalnuu-zavisimost>. – Назвие с екрана.
12. *Шульга А. М., Павликівський В. І.* Коментар до статті 127 «Катування» КК України [Текст] // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. – 2005. №3. С. 90–97.
13. Эмоциональная зависимость. URL: <http://psihomed.com/emotsionalnaya-zavisimost/>.

References

1. Busel, V. T. (Eds). (2007). *Velykyj tлумachnyj slovnyk ukrains'koi movy*. Kyiv, Irpin': VTF «Perun».
2. Hryshuk, V. K. (2010). *Vybrani naukovi pratsi*. L'viv: L'vivs'kyj derzhavnyj universytet vnutrishnikh sprav.
3. Hryshuk, O. V. (2001). Do problemy vyznachennia psykhychnoho stanu osoby u vypadku zapodiiannia ij moral'noi shkody. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya iurydychna*, 36, 36–39.
4. Husak, O. A. (2014). *Kryminal'no-pravova kharakterystyka dovedennia do samohubstva*. (Doctoral dissertation Abstracts).
5. Nakonechna, L. A. (2016). *Nasyt'stvo iak naskrizne kryminal'no-pravove poniattia* (Doctoral dissertation).
6. Mel'nyk, M. I., Khavroniuk, M. I. (Eds). (2012). *Naukovo-praktychnyj komentar Kryminal'noho kodeksu Ukrainy*. Kyiv: Yurydychna dumka.
7. Yaremenko, V. V., Slipushko, O. M. (Eds). (1998). *Novyj tлумachnyj slovnyk ukrains'koi movy u chotyrokh tomakh. Tom 1*. Kyiv: Akonit.
8. Serdiuk, L. V. (2002). *Nasyt'ye: krymynolohycheskoe y uholovno-pravovoe yssledovanye*. Moscov: ООО Yzdatel'stvo «Yullytyinform».
9. Hurtovenko, O. L. (2008). *Psykhichne nasyt'stvo u krymina'nomu pravi Ukrainy* (Doctoral dissertation).
10. Sultanova, E. Emotsyonal'naia zavysymost' ot druhoho cheloveka. Retrieved from <https://psynavigator.ru/blogi-psiologov/49>.
11. Shtefan, E. Pro emotsyonal'nuii zavysymost'. Retrieved from <https://gestaltclub.com/articles/psihoterapia/7891-pro-emocionalnuu-zavisimost>.

12. Shul'ha, A. M., Pavlykivs'kyj, V. I. (2005). Komentar do statti 127 «Katuvannia» KK Ukrainy. *Zakonodavstvo Ukrainy. Naukovo-praktychni komentari*, 3, 90–97.
13. Emotsyonal'naia zavysymost'. Retrieved from <http://psihomed.com/emotsionalnaya-zavisimost/>.

*Стаття: надійшла до редакції 01.03.2018
прийнята до друку 03.03.2018*

DOMESTIC VIOLENCE: ANALYSIS OF THE OBJECTIVE SIDE OF THE CRIME

N. Dovhan-Bochkova

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: talya-lya@ukr.net*

The features and notion of violence, as well as the features of the objective side of the crime «domestic violence» are analyzed.

It has been established that violence is the deliberate influence on the person's body or psyche in order to harm his/her life, health or to restrict or deprive of his/her freedom (including freedom of expression of will).

The following features of the objective side of the crime «domestic violence» are analyzed: the act – the systematic commission of physical, psychological or economic violence – and the consequences in the form of physical or psychological sufferings, health problems, disability, emotional dependence or deterioration in the quality of life of the victim.

It is noted that the impact on the human psyche with the purpose of causing harm to his/her life, health or freedom, which has caused or could cause such harm, should be called violence. Nevertheless, one should not protect against such violence only a limited number of people named as potential victims in Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine. Each person requires this kind of protection.

It is stressed that if the so-called «economic offenses» are committed not by influencing the body or psyche of an individual and not with the purpose of causing harm to life, health or freedom, it is obvious that one could not talk about violence, even if it is referred to as «economic». If the victim is deprived of housing, food, clothing, etc. with the purpose of causing sufferings to him/her, then it is violence. If the same is done for mercenary or other purposes, then it is a property or other crime, provided for by the Criminal Code of Ukraine, but not violence. On the same principle, other forms of the so-called «economic violence» should be considered. And then there will be no need to introduce a new type of violence to the Criminal Code of Ukraine.

It is concluded that by means of including into the meaning of the concept of domestic violence of the acts that are not recognized as violence in other crimes, the legislator has violated both the rules of logic and the principle of accuracy and unity of the legal terminology.

It is proved that «deterioration in the quality of life» and «emotional dependence» cannot be the features of the crime since these concepts are so indefinite and wide that also include the situations that cannot and should not be the subject-matter of criminal law regulation.

It is indicated that there is the need to change the formulation of the objective side of the crime «domestic violence».

Keywords: influence, spouse, psyche, emotional dependence, quality of life.